

*Bogusława Elżbieta Urbaniak**

ROZWÓJ SPOŁECZEŃSTWA WIEDZY SZANSE DLA POLSKI

1. WSTĘP

Wzrost ułatwień w dostępie do edukacji traktowanej jako warunek realizacji ambitnych celów Strategii Lizbońskiej w warunkach wspólnoty europejskiej przekłada się w wymiarze globalnym na upowszechnianie w skali światowej wiedzy jawnej, sformalizowanej i tej ukrytej. Globalizacja i wzrost konkurencyjności gospodarek sprzyjają rozprzestrzenianiu się osiągnięć zaawansowanych technologii. Jednak chodzi o to, aby nie tylko umieć użytkować materialne zdobycze rozwoju, takie jak np. Internet czy telefonia komórkowa, lecz także potrafić je tworzyć w ramach coraz bardziej zaawansowanych procesów naukowo-badawczych. Do tego potrzebna jest wiedza, tworzona przez ludzi korzystających z dostępu do informacji, która przybiera coraz częściej postać elektroniczną. Pojawiło się stwierdzenie, że im więcej słów występujących z przedrostkiem „e” (np. *e-commerce*, *e-learning*, *e-health care* itd.), tym bardziej dane społeczeństwo upodabnia się do społeczeństwa wiedzy. Czy jednak osiągnięcie pewnego poziomu nasycenia organizacyjnego systemami elektronicznymi może być traktowane jako automatyczne jakościowe przejście do kategorii społeczeństwa wiedzy? Wiele wskazuje, że byłoby to duże uproszczenie.

Jakie jest zatem społeczeństwo, które uczy się na dużą skalę tworzyć i wykorzystywać wiedzę? Czy jego rozwój jest powiązany z rozwiązywaniem dylematów etycznych, jakie niesie ze sobą zarządzanie wiedzą i jej dostępność? Rozważania na ten temat odwołują się do stopnia rozwoju społeczno-ekonomicznego krajów, gdyż postęp na drodze budowy społeczeństwa wiedzy powinien być powiązany z poprawą jakości i bezpieczeństwa życia jego członków. Obrazują go dwa rodzaje danych – wartość wskaźników rozwoju społecznego (ludzkiego) HDI (*Human Development Index*) oraz wartość

* Dr hab., prof. nadzw., Katedra Pracy i Polityki Społecznej UŁ.

wskaźników społeczeństw wiedzy IKS (*Index of Knowledge Societies*). Oba rodzaje wskaźników próbują zmierzyć poziom osiągnięć szeroko rozumianego dobrobytu społecznego. W pierwszym przypadku jest on utożsamiany z odpowiednim poziomem rozwoju społecznego, zaś w drugim – z zaawansowaniem budowy społeczeństwa wiedzy. Z uwagi na istniejące w polskim piśmiennictwie opracowania na temat sposobu liczenia wskaźników rozwoju społecznego¹ w większym zakresie poświęcimy uwagę wskaźnikom społeczeństw wiedzy. Spośród 45 krajów, dla których ustalono wartości IKS wybrano te, które z uwagi na swój potencjał gospodarczy należą do przodujących gospodarek pod względem rozwoju społecznego (HDI), wśród nich zaznaczono pozycję Polski; dane odnoszą się do lat 1991-2002².

Celem opracowania jest przybliżenie samej idei pomiaru stanu zaawansowania budowy społeczeństwa wiedzy przy wykorzystaniu wskaźników IKS i porównanie uzyskanych informacji z tymi, których dostarczają wskaźniki HDI. Opracowanie ukazuje również miejsce Polski wśród innych krajów i w oparciu o wybrane miary szczegółowe określa poziom rozwoju polskiego społeczeństwa w kierunku społeczeństwa wiedzy.

2. PODSTAWOWE INFORMACJE O SKALI WYDATKÓW NA EDUKACJĘ, BADANIA I ROZWÓJ ORAZ UDZIALE EKSPORTU PRODUKTÓW ZAAWANSOWANYCH TECHNOLOGICZNIE

Program Narodów Zjednoczonych ds. Rozwoju (UNDP) opracowuje corocznie ranking państw według wartości obliczonych dla nich wskaźników HDI, które w sposób syntetyczny obrazują trzy wymiary rozwoju ludzkiego – długie, zdrowe życie, wiedzę i przyzwoity poziom życia. W ostatnim czasie pojawił się czwarty wymiar rozwoju ludzkiego, którym jest skala ekskluzji społecznej/poziom uczestnictwa w życiu społecznym. Dodatkowo zwraca się uwagę na wolności obywatelskie i polityczne, podmiotowość kobiet i czystość środowiska naturalnego, bezpieczeństwo jednostki w życiu codziennym, narzędzia ochrony praw człowieka. Każda edycja raportu, w którym są omawiane kwestie rozwoju ludzkiego w ujęciu międzynarodowym, zwraca uwagę na pewne specyficzne problemy. Raport z 2004 r. podkreśla wagę zróżnicowania kulturowego i jego wpływu na rozwój ludzki oraz uwzględnia

¹ Np. R. Szarfenberg, *Human Development Index (HDI)*, „Problemy Polityki Społecznej. Studia i Dyskusje” 2004, nr 4, s. 223-231.

² *Human Development Report 2004. Cultural liberty in today's diverse world*, UNDP 2004; *Understanding Knowledge Societies. In twenty questions and answers with the Index of Knowledge Societies*, Department of Economic and Social Affairs, UN New York 2005.

w analizach problemy strat jednostkowych i społecznych, wynikających z niedostatku.

Pomijając rozważania na temat uwarunkowań decydujących o zmianach pozycji krajów w rankingu UNDP zwróćmy uwagę na jeden z komponentów uwzględnianych przy obliczaniu wskaźników HDI, tj. wiedzę. Analizą objęte zostały tylko kraje zaliczone do grupy o najwyższym poziomie rozwoju społecznego – pierwsza kategoria krajów o najwyższych wartościach HDI (wzięto pod uwagę te kraje, dla których dysponowano kompletnymi danymi). W związku z tym za nieistotny uznano wskaźnik obrazujący skalę analfabetyzmu społeczeństwa³ oraz odsetek uczniów i studentów w populacji, która z racji wieku powinna być objęta edukacją na poziomie podstawowym, średnim i wyższym. Zwrócono natomiast uwagę na skalę wydatków publicznych na edukację, badania i rozwój oraz udział eksportu produktów zaawansowanych technologicznie⁴ w eksporcie przetworzonym (tab. 1).

O dużym stopniu zaawansowania rozwoju społeczeństwa wiedzy może świadczyć wysoki odsetek PKB przeznaczanego na nakłady na B+R, któremu towarzyszy na ogół znaczący udział w eksporcie nowoczesnych produktów. W krajach tych na ogół występuje również dość duży odsetek PKB przeznaczany na edukację.

Poczynając od 2001 r., pierwszą pozycję w rankingu państw według wartości HDI zajmuje Norwegia, Stany Zjednoczone znalazły się w 2004 r. na pozycji ósmej, zaś Polska na miejscu 37, wyprzedzając nieco Węgry (38 miejsce).

W grupie krajów, które na B+R przeznaczały od 3 do 5% PKB znalazły się: Izrael, Szwecja, Finlandia, Japonia i Korea Płd. Ten ostatni kraj był jednym z 6, które w swoim eksporcie przetworzonym realizowały ponad 30% udział produktów o najwyższej klasie nowoczesności. Izrael i Finlandia były jednocześnie krajami, które przeznaczały na edukację środki publiczne osiągające ponad 6% PKB. Można stwierdzić, że istnieje słaba zależność o dodatnim kierunku między skalą wydatków na B+R oraz stopniem nowoczesności eksportu (współczynnik korelacji 0,29), a także między skalą wydatków na B+R oraz środkami kierowanymi na edukację (współczynnik korelacji 0,31) w badanych krajach. Przeprowadzone analizy upoważniają do potwierdzenia prawdziwości tezy o kompatybilności rozwoju społeczeństwa wiedzy.

³ Problem skali analfabetyzmu wygląda odmiennie w krajach o najwyższym i o słabym rozwoju gospodarczym, inne są czynniki decydujące o jego powstaniu.

⁴ Do produktów zaawansowanych technologicznie zaliczane są te, przy których powstaniu wymagane jest duże zaangażowanie i intensywność B+R, takie jak: pojazdy kosmiczne i lotnicze, komputery, farmaceutyki, instrumenty i narzędzia naukowe, urządzenia elektryczne.

Tabela 1

Wydatki na edukację, badania i rozwój oraz udział eksportu produktów zaawansowanych technologicznie w latach 1999-2002 w wybranych krajach należących do grupy o wysokim rozwoju społecznym (I poziom HDI)

Kraj (numer pozycji na liście HDI w 2004 r.)	Udział wydatków na badania i rozwój (B+R) w % PKB w 2002 r.	Wydatki publiczne na edukację w 1999-2001 r.		Udział eksportu produktów zaawansowanych technologicznie w eksporcie przetworzonym w 2002 r.
		w % PKB	w % całkowitych wydatków państwa	
Norwegia (1)	1,6	6,8	16,2	22
Szwecja (2)	4,6	7,6	·	16
Holandia (5)	1,9	5,0	10,4	28
St. Zjedn. (8)	2,8	5,6	15,5	32
Japonia (9)	3,1	3,6	10,5	24
Irlandia (10)	1,2	4,3	13,5	41
Szwajcaria (11)	2,6	5,6	·	21
W. Bryt. (12)	1,9	4,6	·	31
Finlandia (13)	3,4	6,3	12,2	24
Austria (14)	1,9	5,9	11,0	15
Francja (16)	2,2	5,7	11,4	21
Dania (17)	2,1	8,3	15,3	22
N. Zelandia (18)	1,0	6,6	·	10
Niemcy (19)	2,5	4,6	9,9	17
Hiszpania (20)	1,0	4,4	·	7
Włochy (21)	1,1	5,0	9,5	9
Izrael (22)	5,0	7,3	·	20
Hong-Kong (23)	0,4	4,1	21,9	17
Grecja (24)	0,7	3,8	7,0	10 (2001 r.)
Singapur (25)	2,1	·	·	60
Portugalia (26)	0,8	5,8	12,7	7
Korea Płd. (28)	3,0	3,6	17,4	32
Malta (31)	·	4,9	·	62 (2001 r.)
Czechy (32)	1,3	4,4	9,7	14
Estonia (36)	0,7	7,4	·	12
Polska (37)	0,7	5,4	12,2	3
Węgry (38)	0,9	5,1	14,1	25

Źródło: Na podstawie *Human Development Report 2004. Cultural liberty in today's diverse world*, UNDP 2004, s. 180-192.

Ocena stopnia rozwoju społeczeństwa wiedzy w Polsce na podstawie analizowanych wielkości (tab. 1) niestety nie pozwala na sformułowanie pozytywnych opinii o sytuacji w kraju. Obecne wydatki na B+R w wysokości 0,7% PKB oraz zaledwie 3% udział w eksporcie przetworzonym produktów wysoko nasyconych nowoczesnymi technologiami wskazują na duży dystans między społeczeństwami wiedzy w krajach przodujących i w Polsce. Wniosek ten można odnieść również do porównań Polski i Węgier. Węgry, które pod względem wartości HDI znalazły się na gorszej pozycji niż Polska, wyróżniają się wyższym niż Polska poziomem wydatków przeznaczonych na B+R oraz dużym udziałem w eksporcie przetworzonym produktów o wysokim nasyceniu najnowszymi technologiami (25%).

Powyżej zwrócono uwagę na odmienną kwestię analfabetyzmu w krajach o wysokim rozwoju społecznym. Potwierdza to przypadek Stanów Zjednoczonych, które z jednej strony należą do grupy krajów o dużym stopniu zaawansowania rozwoju społeczeństwa wiedzy (por. tab. 1), z drugiej strony są krajem, który boryka się z funkcjonalnym analfabetyzmem ludzi dorosłych. Zjawisko to dotyczy ok. 90 milionów dorosłych Amerykanów. Stanowi to poważny problem dla pracodawców, którzy mają do czynienia z pracownikami wykazującymi większe lub mniejsze deficyty podstawowych umiejętności w zakresie czytania, mówienia czy rachowania.

Pracodawcy amerykańscy wydali w 2002 r. przeciętnie na szkolenia jednego pracownika ok. 826\$, umożliwiając mu uczestnictwo w szkoleniach w ciągu 28 godzin rocznie⁵. W tym mieszczą się również szkolenia z zakresu podstawowych umiejętności komunikacyjnych oraz rachunkowych. Badania przeprowadzone wśród 316 pracodawców wykazały, że ok. 43% nowo przyjętych do pracy pracowników i aż 37% już zatrudnionych wymaga szkoleń w zakresie podstawowych umiejętności, które powinny być wyniesione ze szkoły⁶. Obserwuje się dwa podejścia do owej kwestii – w grupie 39% pracodawców testujących kandydatów do pracy pod kątem ich umiejętności bazowych (1085 firm biorących udział w badaniach prowadzonych przez *American Management Association*), większość (85%) pracodawców stwierdziła, że nie przyjmuje do pracy tych, którzy wykazują deficyty w zakresie czytania, pisania i rachowania. Dla 3% pracodawców braki te są przeszkodą w awansach pracowników. Pozostali pracodawcy wprowadzają natomiast do swoich systemów szkoleniowych programy nauczania umiejętności czytania,

⁵ C. Ellis, S. Gale, *A Seat at the Table*, „Training” 2001, nr 3, s. 90-96 (cyt. za G. Dessler, *Human Resource Management*, Pearson Prentice Hall, New Jersey 2005, s. 270).

⁶ *Job Applicants Lack Basic Skills*, „Manufacturing News” 2000, May 26, vol. 7 i 10, s. 12 (cyt. za G. Dessler, *Human...*, s. 279).

pisania i rachowania. Ich efekty są zadowalające, gdyż szacuje się, że ok. 70% uczestników szkoleń podnosi poziom swoich umiejętności⁷.

3. RANKING SPOŁECZNOŚCI MIĘDZYNARODOWYCH WEDŁUG POZIOMU ZAAWANSOWANIA ROZWOJU SPOŁECZEŃSTWA WIEDZY

Ludzkość nauczyła się już, jak w sposób masowy produkować wiedzę, wykorzystując do tego sieci pracy twórczej, które w oparciu o osiągnięcia nowoczesnych technologii (ICT), dostęp do informacji i zalety zorganizowanej kreatywności są w stanie niejako w sposób przemysłowy dostarczać nowych rozwiązań. Coraz więcej ludzi uczy się wykorzystywać osiągnięcia wiedzy. Rozwój ten nie jest jednak pozbawiony napięć. Aby im przeciwdziałać, należy powołać instytucje i organizacje, które będą umożliwiać rozwój ludziom i informacjom bez ograniczeń. Wtedy dopiero będzie można mówić o społeczeństwie wiedzy, jeśli jej rozwój będzie sprzyjać dążeniom do osiągnięcia przez wszystkich ludzi wysokiej jakości życia i jego bezpieczeństwa – „społeczeństwo wiedzy, to takie społeczeństwo, którego instytucje i organizacje wspierają nieograniczony rozwój ludzi i informacji oraz stwarzają możliwości produkowania i wykorzystywania na skalę masową różnych rodzajów wiedzy przez wszystkich jego członków”⁸.

Rozważania dotyczące społeczeństwa wiedzy opierają się na czterech założeniach wstępnych.

1) W procesie rozwoju wiedzy mamy do czynienia z dwoma aktywami, które z definicji są w stanie się rozwijać. Pierwszym są ludzie, którzy są istotami kreatywnymi i nosicielami wiedzy ukrytej. Drugim – informacje, czyli wiedza jako taka (*explicite*), która wywołuje u ludzi kreatywną refleksję, prowadząc do pojawienia się tzw. „nowego sensu”. Ów „nowy sens” rozumiany jest jako wartość dodana wytworzona przez ludzi w procesie kreatywnego przetwarzaniu dostępnych informacji i mierzona większą i/lub nową użytecznością (zastosowaniem) przetworzonej informacji w porównaniu z informacją dostępną początkowo.

2) Umiejętność produkcji wiedzy na masową skalę urzeczywistnia się w krajach demokracji rynkowej. Chodzi o to, aby instytucje społeczne działające w tych warunkach umożliwiły nieograniczony rozwój i wykorzystanie wiedzy, zapewniając do niej dostęp mniejszościom o ograniczonych możliwościach

⁷ D. Baynton, *America's \$60 Billion Problem*, „Training” 2001, nr 5, s. 51 (cyt. za G. Dessler, *Human...*, s. 279).

⁸ *Understanding Knowledge Societies. In twenty questions and answers with the Index of Knowledge Societies*, Department of Economic and Social Affairs, UN New York 2005, s. 141.

rozwoju. Należy więc dążyć do wzmocnienia odpowiednich procedur partycypacyjnych i kontrolnych.

3) Nie wystarczy dysponować bogactwem aktywów (ludzi i informacji) i troszczyć się o ich rozwój. Sensem rozwoju jest podążanie i zaangażowanie w takim kierunku, który gwarantuje wysoki poziom jakości i bezpieczeństwa życia. Rzecz bowiem w tym, że masowa produkcja wiedzy (tego, co nazywamy „w jaki sposób”) powiększająca innowacje technologiczne i przekształcająca je w produkty i usługi w ramach rynkowej gospodarki wiedzy nie gwarantuje sama z siebie wysokiej jakości życia społeczeństwa i jego bezpieczeństwa. Trzeba zatem dążyć do budowy inteligentnego społeczeństwa wiedzy, które w odróżnieniu od nominalnego społeczeństwa wiedzy wie, w jakim podążać kierunku.

4) Choć obecnie zastosowanie ICT w rozwoju wiedzy na masową skalę, w jej wykorzystaniu i upowszechnianiu jest bezsporne, to jednak w przyszłości rola ICT jako medium przyspieszającego produkcję wiedzy ulegnie zmniejszeniu i ustabilizuje się, przyjmując pewien stały poziom; jedynym czynnikiem przyspieszającym rozwój wiedzy, któremu nie można wyznaczyć krańca i który nie utraci swojego znaczenia, są ludzie.

Przyjmując te założenia jako punkt odniesienia do dalszych analiz, przedstawimy poniżej sposób liczenia wskaźnika społeczeństwa wiedzy (IKS). Jego wartość została obliczona dla 45 krajów członkowskich ONZ (liczba krajów wynika z dostępności danych do jego ustalenia, gdyż początkowo zamierzano sporządzić ranking 191 krajów).

Wskaźnik społeczeństw wiedzy jest syntetyczną miarą mającą na celu określenie osiągnięć krajów w zakresie budowy społeczeństwa wiedzy, jak również podstawowych warunków decydujących o jego rozwoju. Warunki te określają trzy główne wymiary, takie jak: aktywa, postęp, przezorność. Do aktywów zaliczane są:

– wielkość populacji młodych i wykształconych ludzi (brane są pod uwagę takie miary, jak liczba lat edukacji szkolnej oraz udział w społeczeństwie dzieci i młodzieży poniżej 15 roku życia),

– rozwój środków, dzięki którym mogą być rozpowszechniane informacje (miarami są upowszechnienie gazet i czasopism, Internetu, linii telefonicznych i telefonii komórkowej).

Postęp jako wymiar rozwoju społeczeństwa wiedzy obrazuje poziom, w jakim kraje członkowskie ONZ chronią i dbają o rozwój swoich zasobów ludzkich i informacyjnych; mierzą go: wydatki publiczne na ochronę zdrowia, wydatki na badania i rozwój, wydatki (niskie) na cele militarne, wskaźnik obrazujący relację uczniów do nauczycieli w szkołach podstawowych oraz skala wolności od korupcji.

Przezorność ilustruje skalę zaawansowania państw członkowskich w budowaniu społeczeństwa wiedzy poprzez minimalizowanie wpływu negatywnych czynników zewnętrznych na ludzi i środowisko naturalne, mierząc ją: niski poziom śmiertelności wśród dzieci, zróżnicowanie dochodów (wskaźnik Giniego), odsetek powierzchni kraju podlegającej ochronie oraz emisja dwutlenku węgla na mieszkańca.

Tabela 2

Ranking krajów członkowskich ONZ
według wartości wskaźników IKS (*Index of Knowledge Societies*)

Kraj i numer pozycji	Wartość IKS
Szwecja (1)	0,776
Dania (2)	0,763
Norwegia (3)	0,719
Szwajcaria (4)	0,706
Finlandia (5)	0,704
Japonia (6)	0,696
Niemcy (7)	0,696
Austria (8)	0,692
Nowa Zelandia (9)	0,692
Wielka Brytania (10)	0,688
Holandia (11)	0,675
Stany Zjednoczone (12)	0,632
Francja (15)	0,616
Izrael (16)	0,612
Korea Płd. (18)	0,599
Hiszpania (19)	0,572
Czechy (20)	0,571
Włochy (21)	0,563
Irlandia (22)	0,558
Węgry (24)	0,543
Słowacja (25)	0,533
Estonia (26)	0,529
Polska (27)	0,512
Łotwa (29)	0,511
Grecja (33)	0,482

Źródło: Opracowano na podstawie *Understanding Knowledge Societies. In twenty questions and answers with the Index of Knowledge Societies*, Department of Economic and Social Affairs, UN New York 2005, s. 151.

W efekcie powstał ranking społeczności międzynarodowych według poziomu zaawansowania rozwoju społeczeństwa wiedzy; w tab. 2 przedstawiono miejsca w rankingu krajów, które znalazły się w grupie wyróżnionej z uwagi na wysoką wartość wskaźników HDI przedstawionych w tab. 1.

W czołówce rankingu znalazły się raczej mniejsze kraje, nie te, które tradycyjnie należą do grupy dużych światowych liderów gospodarczych, z wyjątkiem Japonii i Niemiec. Ponadto zwraca uwagę związek korelacyjny o dodatnim kierunku między zdolnością do rozwoju społeczeństwa wiedzy (miejsce w rankingu) a bogactwem kraju, mierzonym wielkością PKB na jednego mieszkańca. Jest to prawda, ale tylko do pewnego stopnia. Powyżej pewnego poziomu PKB na głowę mieszkańca większe bogactwo niekoniecznie odpowiada większej wartości IKS i lepszej pozycji w rankingu krajów, np. Szwecja, która zajęła pierwszą pozycję ma daleko niższy poziom PKB na mieszkańca niż Stany Zjednoczone. Podobnie Nowa Zelandia, która dysponuje prawie o połowę niższym PKB na mieszkańca niż wymienione Stany Zjednoczone, a znalazła się na wyższej pozycji w rankingu niż ten kraj.

W raporcie przygotowanym przez Narody Zjednoczone zawarty został techniczny opis sposobu liczenia wskaźników IKS oraz wartości miar szczegółowych, branych pod uwagę w procedurze wyliczania. Autorzy raportu zastrzegli, że wyniki mają raczej znaczenie ilustracyjne, gdyż korzystali z danych nie zawsze porównywalnych.

Ostateczny efekt prac w postaci rankingu krajów członkowskich ONZ, podanego w tab. 2, wskazuje na dość duży dystans między Polską (27 pozycja wśród analizowanych 45) i czołówką krajów, takich jak kraje skandynawskie, Szwajcaria, Japonia czy dalsze. Wśród 25 społeczeństw międzynarodowych, które wyróżniają się dużą wartością wskaźników HDI (tab. 2) polskie społeczeństwo zostało sklasyfikowane na trzecim miejscu od końca, przed Łotwą i Grecją.

Przypatrzmy się niektórym wartościom szczegółowym, które przytoczono dla pierwszej dwunastki krajów oraz tych, charakteryzujących sytuację w Polsce; dotyczą one dwu wymiarów, tj. aktywów i przezorności (tab. 3).

Stan zaawansowania rozwoju społeczeństwa wiedzy w oparciu o powyższe miary szczegółowe wskazuje, że największe zapóźnienie Polski występuje w odniesieniu do środków służących upowszechnianiu informacji, również relatywnie wysoka jest śmiertelność dzieci poniżej 5 lat. Korzystnie dla Polski przedstawia się natomiast dość wysoki odsetek dzieci i młodzieży poniżej 15 lat w całym społeczeństwie i zróżnicowanie dochodowe zbliżone do tego, które występuje w Austrii i Holandii.

Nie tylko Polska jest przykładem pewnej „nierówności” pozycji w zakresie analizowanych miar. Szczególnym przykładem jest np. Irlandia, kraj, który w przeciągu ostatnich lat przekształcił się z typowo rolniczego w jedną

z najbogatszych i najbardziej „technologicznie” zorientowanych gospodarek. Jednak wysokim wartościom w wymiarze „aktywa” towarzyszą niekorzystne dane obrazujące stan ochrony środowiska naturalnego (duża emisja dwutlenku węgla i bardzo niski odsetek obszaru kraju objętego ochroną).

Tabela 3

Dystans Polski od czołówki krajów członkowskich ONZ w rankingu IKS na podstawie wybranych miar szczegółowych uwzględnianych przy obliczaniu wskaźników IKS

Kraje	Lata edukacji szkolnej	Odsetek dzieci i młodzieży poniżej 15 lat	Gazety i czasopisma na tys. mieszkańców	Użytkownicy Internetu na 10 tys. mieszkańców	Linie telefoniczne na 100 mieszkańców	Telefony komórkowe na 100 mieszkańców	Wskaźnik Giniego	Śmiertelność dzieci (poniżej 5 roku na tys. żywych urodzeń)
Szwecja	15,9	17,89	445	5 731	73,57	88,89	25,00	3
Dania	15,0	18,39	309	5 128	68,86	83,32	24,70	4
Norwegia	16,9	19,97	588	5 026	73,44	84,36	25,79	4
Szwajcaria	15,1	16,71	337	3 510	74,42	78,93	33,13	6
Finlandia	16,7	17,91	455	5 089	52,35	86,74	25,60	5
Japonia	14,3	14,45	578	4 489	55,83	63,65	24,85	5
Niemcy	15,3	15,28	311	4 119	65,09	72,75	38,22	5
Austria	14,8	16,44	296	4 094	48,88	78,62	30,50	5
Nowa Zelandia	16,4	22,33	216	4 844	44,81	62,17	36,17	6
Wielka Brytania	16,3	18,57	329	4 231	59,06	84,07	35,97	7
Holandia	16,0	18,44	306	5 063	61,77	74,47	32,60	6
St. Zjedn.	15,3	21,15	213	5 514	64,58	48,81	40,81	8
Polska	14,7	18,74	113	2 300	29,51	36,26	31,60	9

Źródło: jak w tab. 2, s. 155-167.

Droga w kierunku społeczeństwa wiedzy jest skomplikowana i nie należy jej utożsamiać tylko ze skalą upowszechnienia Internetu czy rozwojem nowych technologii. Chodzi bowiem o taki rozwój społeczeństwa, który prowadzi do pełnego wykorzystania potencjału intelektualnego wszystkich jego członków

zaangażowanych w proces produkcji i upowszechniania wiedzy. Ważne są nie tylko innowacje technologiczne, lecz także humanistyczne aspekty postępu technicznego, który powinien prowadzić do rozwoju osobowego, jednostkowej kreatywności, doświadczeń i zaangażowania.

Właściwie do pewnego stopnia każde społeczeństwo jest po części społeczeństwem wiedzy, gdyż w mniej lub bardziej twórczy sposób wykorzystuje swoje podstawowe aktywa, tj. zasoby ludzkie i informacyjne. Wiedza jawna i ukryta rozwija się w procesie kolektywnego myślenia, gdyż wysiłki intelektualne pojedynczych osób nie przynoszą tak dobrych rezultatów jak zbiorowe myślenie. Nigdy dotąd w historii ludzkość nie była w stanie produkować wiedzy na tak dużą skalę jak obecnie i nigdy zdolność tworzenia nowych znaczeń (nowości w szerokim znaczeniu pojęcia, obejmujących myśl, rzecz, sens) nie była traktowana jako najważniejsza cecha wyróżniająca dane społeczeństwo.

Przykładem szerokiego, społecznego oddziaływania nowości na powstanie nowych zjawisk, myśli i znaczeń kreujących społeczeństwo wiedzy jest pojawienie się w Europie kawy i wraz z nią nowego zwyczaju picia jej w kawiarni. Opis ten przedstawiamy pokrótce za raportem, który powołuje się na artykuł z *The Economist* z 20 grudnia 2003 r. Kawiarnie, które zaczęły się upowszechniać w całej Europie po 1650 r. stały się w Anglii centrami wymiany informacji dla pisarzy, polityków, biznesmenów i naukowców. Były szkołą edukacji, nowych prądów i myśli, a także fermentu politycznego. Potocznie nazywano je uniwersytetami za jeden pens, gdyż były nie tylko miejscem, gdzie dyskutowano o najnowszych wydarzeniach kulturalnych i politycznych, lecz także terenem spotkań kupców, marynarzy i bankowców kształtujących ówczesną rzeczywistość gospodarczą. Kawiarnie miały również duże znaczenie we Francji, Holandii i w Niemczech. Na tej podstawie można powiedzieć, że połączona przestrzeń europejska uformowana przez życie kawiarniane była czymś na kształt Internetu ery oświecenia⁹. Na tym przykładzie widać, jak wiele nowych znaczeń nadały społeczeństwa takiej nowości, jaką swego czasu była kawa serwowana w kawiarniach.

Różnice między społeczeństwami podążającymi w kierunku społeczeństwa wiedzy sprowadzają się do trzech rzeczy:

- tempa, w jakim dane społeczeństwo jest w stanie tworzyć nowości,
- zdolności produkowania nowości na masową skalę,
- wielości sposobów masowego spożytkowania owych nowości¹⁰.

Tempo w jakim wiedza może być produkowana, jak również zdolność do jej masowej produkcji i wykorzystania na dużą skalę odróżnia społeczeństwa o zaawansowanym stopniu rozwoju w kierunku wiedzy od pozostałych

⁹ Tamże, s. 38.

¹⁰ Tamże, s. 36.

społeczeństw. Pojawiło się pojęcie „fabryk nowości”, które odnosi się tradycyjnie nie tylko do instytutów naukowo-badawczych, ale również do firm biznesowych działających w sferze usług i całych społeczeństw. Dopóki społeczeństwa i ich segmenty nie będą postrzegane jako źródła tworzenia nowości, dopóty nie uda się ich zorganizować tak, by odgrywały żywotną rolę w kierunku rozwoju społeczeństwa wiedzy. Chodzi o systemy, struktury i środowiska, które przyspieszą rozwój wiedzy we wszystkich sferach życia.

Wejście na ścieżkę rozwoju w kierunku społeczeństwa wiedzy nie gwarantuje automatycznie ciągłego postępu. Wymaga to bowiem kontynuacji wysiłków i pełnej świadomości celowego kształtowania przestrzeni społecznej teraz i w ujęciu dynamicznym.

4. ZAKOŃCZENIE

Analizowane wskaźniki rozwoju dobrobytu społecznego, jeden w odniesieniu do szeroko rozumianego rozwoju społecznego (HDI), drugi – do społeczeństwa wiedzy (IKS) dostarczają wielu informacji o charakterze ilościowym i jakościowym. Klasyfikacja państw według wartości HDI i IKS wskazuje, że z nielicznymi wyjątkami usytuowanie państw w dużej mierze się pokrywa. Jeśli przyjąć, że zaawansowany rozwój społeczny (wysokie wartości HDI) przekłada się w większości przypadków na duże osiągnięcia w zakresie budowy społeczeństwa wiedzy (wysokie wartości IKS) można powiedzieć, że oba mierniki są do siebie podobne. Norwegia, Szwecja w obu klasyfikacjach zajmują czołowe pozycje. Wyraźne zmiany pozycji rankingowych objęły m.in. takie kraje jak: Dania (drugie miejsce w klasyfikacji IKS i zaledwie 17 w układzie HDI), Szwajcaria (odpowiednio 4 i 11 miejsce), Finlandia (5 miejsce w IKS i 13 w HDI), Niemcy (7 i 19) itd. Polska została sklasyfikowana na pozycji 37, jeśli chodzi o poziom rozwoju społecznego, nieco lepiej, bo na miejscu 27 znalazła się w rankingu sporządzonym dla potrzeb oceny stanu zaawansowania społeczeństwa wiedzy.

Polska jest krajem, który dzieli duży dystans w stosunku do innych społeczeństw pod względem stanu zaawansowania dobrobytu społecznego. Jako społeczeństwo wiedzy niestety odstawiamy pod względem stopnia zaawansowania jego rozwoju od takich byłych krajów socjalistycznych, jak: Czechy, Węgry, Słowacja czy Estonia. Skromne nakłady na B+R sektora publicznego i sektora przedsiębiorstw mierzone wartością procentową PKB potwierdzają słabe zaangażowanie Polski w działania na rzecz zmiany tego stanu rzeczy (21 miejsce wśród krajów UE25 w 2005 r.).

Dążenie do rozwoju społeczeństwa wiedzy jest procesem ciągłym, który wymaga uporczywych wysiłków. Dlatego możliwe i jak najbardziej pożądane są

celowe działania podejmowane z myślą o poprawie stanu zaawansowania rozwoju polskiego społeczeństwa w kierunku społeczeństwa wiedzy. A. Piesiak i P. Świeboda wskazują, że aby zmienić ten stan rzeczy należy przygotować i wbudować w ramy polityczne nowych państw członkowskich narodowe strategie innowacyjności, dążyć do utworzenia „wspólnoty innowacyjności” oraz podjąć starania, aby znaczna część środków w ramach unijnej polityki spójności była przeznaczana na wsparcie potencjału nowych państw członkowskich w obszarze innowacyjności¹¹.

Bogusława Elżbieta Urbaniak

DEVELOPMENT TOWARDS A KNOWLEDGE SOCIETY: OPPORTUNITIES FOR POLAND

A knowledge society is something more than merely the availability of skills allowing to use, create, and apply electronic devices in economic processes. At its core, the concept resembles the degree of development of social well-being that at the present level of productive resources can only be achieved through the utilization of mass production and large-scale application of knowledge in order to improve the quality and security of life. The paper aims to describe the idea of measuring progress in building a knowledge society using indicators such as the Index of Knowledge Societies (IKS) and then setting the obtained information against data provided by the Human Development Index (HDI). Rankings of countries resulting from the above measures were analysed and the level of knowledge society development in Poland shown; the examination of specific measures allowed to identify, where Poland's achievements differ from those characteristic of countries leading in both types of rankings.

¹¹ A. Piesiak, P. Świeboda, *Po prostu to zrobmy! Unia Europejska i wyzwanie innowacyjności: rekomendacje dla nowych państw członkowskich*, Raport demosEuropa – centrum Strategii Europejskiej, Warszawa 2006, s. 32-33.